

MĂNĂSTIREA HUMOR

Istoric

Prima ctitorire a mănăstirii Humor se datorează vornicului Oană, care la începutul secolului al XV-lea ridică prima biserică (chiar dacă există unele urme de viețuire din secolul al XIV-lea, dinaintea perioadei mușatine, manifestate în unele resturi ceramice, ele nu au fost surprinse într-un nivel stratigrafic clar, astfel încât rămâne în vigoare datarea în intervalul 1400–1410, prima menționare fiind din 1415).

Prima biserică a fost distrusă din cauze necunoscute, cea de-a doua fiind ridicată prin inițiativa logofătului lui Petru Rareș, Teodor Bubuioș, dar, se pare, la îndemnul voievodului, și terminată pe 15 august 1530, primind hramul Adormirii Maicii Domnului. În 1555 noul protector al mănăstirii devine hatmanul Daniil și soția sa Teodosca, fiica lui Cozma Șarpe. Mănăstirea va fi fortificată în 1641 de Vasile Lupu, care ridică un turn de apărare în interiorul zidurilor de incintă.

Humorul a primit numeroase danii de la ctitori și descendenții acestora, dar și din partea unor voievozi moldoveni (Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan, Ștefăniță, Lăpușneanu), constând mai ales în posesiuni (sate, prisăci, iezere, vii, robi) și scutiri de taxe, dar și în obiecte de uz liturgic. În mănăstire a funcționat se pare, în secolele al XVII-lea și al XIX-lea, o școală de dieci.

În 1653 mănăstirea este lovită de cazacii lui Timuș Hmielnițki, care o pradă. Trecerea sub stăpânire austriacă a reprezentat o lovitură și mai grea grea, prin separarea de posesiunile din Moldova. În 1782 se face inventarierea averii mănăstirii, analizată ulterior de o comisie al cărei raport va fi dezastruos, Humorul trecând pe lista mănăstirilor propuse spre desființare. Formalitățile au loc pe 26 aprilie 1785. După desființare, în incinta mănăstirii au mai avut loc o serie de reparații, în secolul al XIX-lea (1868, 1888), dar mai ales în 1959-1961, 1967-1970 și 1971-1972.

Arhitectura

Prima biserică a mănăstirii, cercetată arheologic în 1967, era ridicată din piatră de râu, avea un plan triconc cu trăsături arhaizante (prin structura redusă doar la altar și naos și prin unele stângăcii: lățimea disproporționată a naosului (6,70 m fără abside), nișele de flancare a absidelor foarte scunde și ușor frânte la cheie, traveea vestică a naosului foarte scurtă, nișa racordându-se direct la perețele transversal), dovedind așadar unele tatonări și experimente, sau doar o inabilitate a meșterilor. În ultimul sfert al secolului al XV-lea biserică a primit și un narthex a cărui zidărie este tot din piatră de râu, soclul fiind profilat identic cu cel al vechii biserici.

Actuala biserică, aflată la aproximativ 100 de metri nord-est de cea veche, ridicată tot din piatră de râu, ocupă un loc important în arhitectura religioasă moldovenească, prin faptul că introduce în planul triconc două noutăți structurale: pridvorul deschis și camera suprapusă gropniței. Altarul, despărțit de naos prin trei arce transversale și luminat de o fereastră plasată în ax, este pevăzut cu proscomidie și diaconicon mici, luminate dinspre nord și sud. Naosul, flancat de abside laterale, este încununat cu o calotă sprijinită pe arce piezișe, arcele principale fiind subântinse de grinzi de lemn; arcele longitudinale sunt mai înguste decât cele transversale. Ferestrele absidelor, plasate în ax, sunt mici și dreptunghiulare, asemeni celei a

altarului. Gropnița, de formă dreptunghiulară dispusă transversal, luminată de o mică fereastră dreptunghiulară de pe peretele sudic, este boltită în leagăn; deasupra ei se află o încăpere boltită similar, legătura dintre ele fiind asigurată de o scară în spirală pe jumătate amenajată în grosimea zidului, a cărei casă se află în colțul nord-vestic al încăperii. Pe laturile scurte ale gropniței sunt amenajate câte un arcosoliu adăpostind mormintele ctitorului și al soției sale, Anastasia. Pronaosul, aproape pătrat, luminat de ferestre cu ample deschideri, este boltit cu o calotă pe pandantivi, susținută de patru arce (cele transversale fiind mai late decât cele longitudinale) care se sprijină pe console simple plasate în colțuri. Exonarthexul este format din patru arcade ușor frânte la cheie susținute de trei pilaștri cu secțiune pătrată, a căror grosime o egalează pe cea a zidurilor, dispuși doi lateral la colțuri și unul în axul de vest, generându-se astfel două travei acoperite cu bolți în cruce cu muchii ieșite, separate de un arc transversal semicircular care leagă pilastrul central de zidul narthexului. Pridvorul deschis, formulă care apare în premieră la Humor, pregătită de amplificarea fără precedent a ferestrelor exonarthexului închis de la Probota, va inspira arhitectura Moldoviței, după care însă va dispărea din formulele practice în Moldova pentru încheierea vestică a bisericilor.

Ancadramentul ușii de intrare are o ramă dreptunghiulară interioară cu chenarul principal în arc frânt cu muluri sprijinite pe baze ornate; profilatura gotică re apare la ușa dintre narthex și gropniță. Cea dintre gropniță și naos are însă o profilatură renascentistă, amintirea goticului făcându-se simțită în încrucișarea liniilor la colțuri; lintelul-cornișă de deasupra are în schimb un profil clasic. Ușa turnului scării are un desen gotic care se repetă în partea superioară a scării. Chenarul ferestrelor mici este deosebit de simplu, cu o singură baghetă, dar cel al marilor ferestre de nord și sud ale narthexului au caracteristicile goticului flamboyant, apropiindu-se de cele de la Moldovița și Sfântul Dumitru din Suceava. Exteriorul este decorat cu un rând de ocnițe sub cornișă, pe toată lungimea zidurilor, și cu firide oarbe înalte, câte șase pe absidele laterale și nouă pe cea principală. Soclul este realizat din piatră, cu un profil complex.

Turnul de apărare ridicat de Vasile Lupu se află la nord-vest de biserică. Are secțiunea pătrată cu latura de 8,20 m. Zidurile sale puternice sunt realizate din piatră neregulată, fiind încununete de creneluri și un cerdac de stejar la etajul superior. La vest și la nord se află câte un contrafort. Structura turnului este parter și trei etaje, sistemul de acoperire fiind format din bolți în leagăn cu axele alternând ca orientare. Pe peretele sudic, deasupra intrării la etaj, este așezată o pisanie. Ușile și ferestrele au deschideri mici, cu profilatură gotică. La sud de biserică se mai păstrează ruinele cuhniei.

Pictura

Decorul pictat de la Humor, realizat probabil în 1535, urmează iconografia tradițională, atât la interior cât și la exterior. În conca altarului este reprezentată Fecioara Platytera asistată de patru îngeri, nașterile concii fiind marcate de o friză cu douăsprezece medalioane cu ierarhi; în glaful ferestrei este reprezentat Mielul însoțit de arhangheli cu ripide, registrul median fiind ocupat de reprezentarea Împărtășaniei Apostolilor (cu Iisus Mare Arhieru), flancată de Cina cea de Taină și Spălarea Picioarelor. În registrul inferior sunt reprezentați ierarhi cu filactere deschise.

Calota naosului poartă reprezentarea Pantocratorului, în pandantivii mici apărând evangheliștii, în timp ce în timpiane și pandantivii mari apare o selecție de praznice și minuni: Buna Vestire, Nașterea, Prezentarea la Templu, Botezul, Schimbarea la Față, Învierea lui Lazăr, Intrarea în Ierusalim și Înălțarea. În lunetele de nord și de sud, deasupra arhivoltei concilor, sunt reprezentate Pogorârea Sfântului Duh, respectiv Iisus la doisprezece ani învățând în Templu. În conca nordică este reprezentată Sfânta Treime veterotestamentară, iar

în cea de sud, Răstignirea. Pe lățimea pereților de nord și de sud, flancând imaginile din concă, sunt reprezentate, la nord, Vindecarea paralizicului și Iisus cu samarineanca, iar la sud, Necredința lui Toma și Mironosițele la Mormânt. Timpanul de vest este decorat în întregime cu imaginea Adormirii Maicii Domnului. O friză de medalioane cu mucenici separă aceste registre de ciclul Patimilor, reprezentat în friză continuă, urmat de obișnuitul registru de sfinți martiri, întrerupt de reprezentarea tabloului votiv flancat de Sfinții Constantin și Elena, și de imaginea Fecioarei cu Pruncul adorată de doi îngeri.

În gropniță sunt reprezentate două mari cicluri, Viața Fecioarei împreună cu Copilăria lui Iisus și Minunile Arhanghelului Mihail. În registrul inferior apar doar sfinte femei, în timp ce în vecinătatea arcosoliilor apar portretele funerare ale lui Teodor și Anastasiei. Nișa arcosoliului Anastasiei este decorată cu un motiv vegetal, în timp ce în cea a arcosoliului lui Teodor apare scena Deisis, lucrată însă pe un strat nou, suprapus decorului original, similar cu cel din arcosoliul soției.

În calota narthexului apare Fecioara Blacherniotissa cu șaisprezece îngeri și un cor de profeti purtând simbluri mariale. În lunete sunt ilustrate sinoadele ecumenice, iar pe pereți, primele trei luni ale Menologului, în câte un registru, și, ca de obicei, cuvioși. Pe peretele estic, în partea dreaptă, apare un tablou votiv al noilor protectori, Daniil și Teodosca, realizat pe un strat nou de tencuială.

În exonarthex tema principală este Judecata de Apoi, care ocupă zidul estic și bolta, cu particularitatea reprezentării chinurilor celor păcătoși în extremitatea dreaptă a peretelui. Intradosurile arcașelor și fețele interioare ale stâlpilor poartă patru registre cu câte doi sfinți în picioare. Timpanul portalului este decorat cu imaginea Fecioarei cu Pruncul.

În ce privește pictura exterioară, teoriile de sfinți ale Marii Rugăciuni sunt profetii, încadrând Fecioara cu Pruncul, apostolii în jurul Deisisului, ierarhii flancând Mandylionul, mucenicii și un ultim registru în mare parte distrus, în axul căruia se află un arhanghel. Peretele sudic este dedicat Vieții sfântului Nicolae și Parabolei Fiului risipitor, în zona estică, respectiv Imnului Acatist însoțit de Asediul Constantinopolului, de scena Rugul Aprins, și, în mod excepțional, de imnul *De Tine se bucură*, în cea vestică. Pe pilastrul sud-vestic al exonarthexului, pe fața sudică, se mai păstrează reprezentările ecvestre ale sfinților militari Gheorghe, Dimitrie, Mercurie și Nestor. Pe peretele nordic se mai păstrează doar Arborele lui Ieseu în zona estică și scene din viața și martiriul Sfântului Gheorghe, în partea superioară a zonei vestice.

Piese de patrimoniu

Biserica posedă un valoros iconostas, inscripția de pe reversul crucii din coronament precizând o dată: 1590; probabil și alte părți ale iconostasului sunt contemporane. În mod semnificativ, friza Marea Deisis prezintă similitudini cu pictura exterioară (cum este dinamismul siluetelor apostolilor). Icoanele împărătești sunt de o deosebită valoare; se păstrează Pantocratorul flancat de apostoli, care urmează un model sârbesc de la Ohrida, Fecioara flancată de profeti, icoana de hram Adormirea Maicii Domnului și o icoană a arhanghelului Mihail cu scene laterale reprezentând minuni. Alte două icoane, ale Pantocratorului și Fecioarei, au fost repictate masiv în secolul al XIX-lea.

Se mai păstrează și un analoghion din prima jumătate a secolului al XVI-lea, decorat cu trei registre reprezentând o concisă ierarhie bisericească: proroci, apostoli, episcopi; similitudinea cu iconografia exteriorului absidelor este evidentă. Alte piese de mobilier sunt un analoghion portativ de la 1645, stranele simple de la 1596-1597 și altele de la 1738. De la Humor provine și o mică cruce de mână din lemn sculptat legată în argint, datată la 1623.

În biserică se păstrează mai multe lespezi funerare: în gropniță, cele ale lui Teodor și Anastasia, iar în narthex, cele ale logofătului Solomon, episcopului Euthimie al Rădăuților și

ale altor doi neidentificați (una aparținând probabil hatmanului Daniil din Suceava, al doilea ctitor).

O mențiune aparte merită Tetraevanghelul de la Humor, copiat în 1473 pentru mănăstire de ieromonahul Nicodim, la comanda lui Ștefan cel Mare, și ferecat în 1487 chiar în mănăstire. Însemnările din manuscris și de pe scoarțe refac aventuroasa istorie a cărții: trimisă la Ciceu la 1538 spre a fi apărată de turci, l-a însoțit pe Rareș în peregrinarea la Constantinopol, revenind la mănăstire în 1541, spre a fi răpită în 1638 de cazaci, apoi de Kemény, răscumpărată de Gheorghe Ștefan și înapoiată la Humor în 1656. Tetraevanghelul este decorat cu titluri de aur, inițiale ornate și împletituri de aur și culori, filele inițiale au late frontispicii, patru miniaturi în plină pagină reprezentându-i pe evangheliști scriind sau primind inspirația sunt intercalate în text. La f. 191 se află celebrul portret votiv al lui Ștefan cel Mare în genunchet, oferind manuscrisul Maicii Domnului.

Bibliografie selectivă

- V. Brătulescu, „Nume de călugări și dieci în grafitile de la mănăstirile Voroneț și Humor”, *MM*, t. 41 (1965), pp. 9-10, 541-554;
- Gh. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești în veacul al XVI-lea*, BCMI, t. 18 (1928), pp. 21-31, 331-334, 346;
- Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, I, București, 1963, pp. 361-367;
- T. Bălan, „Mănăstirea Humor”, *MM*, t. 33 (1957), nr. 1-2, pp. 135-139;
- T. G. Bulat, „Întregiri noi la istoria bisericii Moldovei până la Ștefan cel Mare după mărturiile noi”, *MM*, t. 45 (1969), nr. 5-6, pp. 324-347;
- Al. Gonța, „Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovene în timpul lui Ștefan cel Mare”, *BOR*, t. 75 (1957), nr. 5, pp. 443-444;
- Grigoraș, Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la jumătatea secolului al XVI-lea*, București, 1968, pp. 39-43, pl. 62-63;
- E. Busuioc, Gh. I. Cantacuzino, „Date arheologice asupra vechii mănăstiri a Humorului”, *SCIV*, t. 20 (1969), p. 1;
- H. Teodoru, „Contribuții la studiul originii și evoluției planului triconc în Moldova”, *BMI*, t. 39 (1970), nr. 1, pp. 31-36;
- pr. D. Volosciuc, „Biserica Adormirea Maicii Domnului din Mănăstirea Humorului”, *MM*, t. 41 (1968), nr. 5-6, pp. 311-317;
- C. Moiescu, „Interferențe și sinteze stilistice la începuturile arhitecturii ecleziale moldovenești (secolele XIV-XV)”, *Ars Transsilvaniae*, t. 3 (1993), pp. 5-40;
- M. I. Sabados, „Iconografie și stil în pictura din Moldova secolului al XVI-lea. Fresca, pictura pe lemn, miniatura. Vedere comparativă”, *Ars Transsilvaniae*, t. 3 (1993), pp. 41-55;
- V. Drăguț, *Humor*, București, 1973;
- „Șantierul pilot de restaurare pictură de la biserica fostei mănăstiri Humor”, *BMI*, t. 42 (1973), nr. 3;
- Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, pp. 379 și următoarele;
- T. Velmans, „Message et cohérence du programme iconographique des façades peintes en Moldavie”, *AIΘOCTPOTON. Studien zur Byzantinischen Kunst und Geschichte. Festschrift für Marcell Nestle*, Stuttgart, 2000, pp. 295-308.

PROGRAMUL ICONOGRAFIC
CU REPERTORIUL INSCRIȚIILOR SLAVONE
(SPAȚIILE ALTARULUI, NAOSULUI ȘI GROPNIȚEI)

I. Absida

1. **Maica Domnului cu Pruncul și patru arhangheli**
2. Medalioane cu **ierarhi** ținând evangheliile închise: (dinspre N spre S) **Antim** (сѣѣ анѣнм), **Teoctist** (сѣѣ ѡеѡктиѣ), **Vavila** (сѣѣ вавили), **Eumenie** (сѣѣ еѡмение), **Hariton** (сѣѣ харитон), **Chiriac** (сѣѣ кириак) **Grigorie al Armeniei** (сѣѣ григорие арменски), **Ciprian** (сѣѣ киприан), **Dionisie** (сѣѣ диѡнисие), **Ierotei** (сѣѣ ерѡѡеі), **Parion** (сѣѣ илариѡн), **Averchie** (сѣѣ аверкие)
3. **Spălarea picioarelor**
4. **Împartășirea apostolilor cu trupul**: “Luați, mâncați, acesta este trupul Meu” (примѣте иѡдите се еѣ тѣло мое: cf. Mt. 26:26–28 și Mc. 14:22–24; vozglas de instituire a jertfei)
5. **Mielul lui Dumnezeu, cu îngeri-diaconi**: „Iată Mielul lui Dumnezeu” (се агнецъ вѣѣ: In. 1:9 și 36)
6. **Împartășirea apostolilor cu sângele**
7. „Cina cea de Taină” (таина вечерь); Iisus Hristos (іѣ хѣс); Iuda (юда)
8. **Sf. arhidiacon Ștefan** (сѣѣ стефан)
9. **Sf. Ierotei** (сѣѣ ерѡѡеи): „Strălucește în inimile noastre” (вѣсиа/и вѣ сѣ/ци нашихъ: Rugăciunea dinaintea citirii Evangheliei)
10. **Sf. Petru [al Alexandriei]** (сѣѣ петрь): „Dumnezeule cel sfânt, Care întru sfinți Te odihnești” (ѡе сѣѣ/ иже вѣ/ сѣѣхъ по/чиваа: Rugăciunea trisaghionului)
11. **Sf. Dionisie [Areopagitul]** (сѣѣ диѡнисиі): „Stapâne Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce [ai așezat]” (вѣко гѣи/ ѡе наш/ иже в[сѣтавивы]: Rugăciunea vohodului mic)
12. **Sf. Spiridon** (сѣѣ спиридонъ): „Cel ce [ne-ai dăruit noua] aceste rugăciuni obștești și împreunăglăsuite” (иже/ ѡвѣца/а сиа/ и сѣгл[асниа]: Rugăciunea antifonului III)
13. **Sf. Grigorie [Teologul]** (сѣѣ григорие): „Doamne Dumnezeul nostru, mântuiește poporul [Tău]” (гѣи/ ѡе наш/ спѣи/ люди: Rugăciunea antifonului II)

14. **Sf. Ioan Gură de Aur** (сѣѣ ѿѣан златосѣ): „Doamne Dumnezeu nostru, a Căruia stăpânire [este neasemănată]” (ѣи бѣ/ наш е/гоже/ дрѣжа[ва]: Rugăciunea antifonului I)
15. **Hristos în patenă** (їѣ хїс): „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel Ce ridică păcatul lumii” (се агнецъ вѣѣ въз[е]млѣи мирс грѣх: In. 1, 29)
16. **Serafim**; „sfânt” (сѣѣ)
- 17. Îngeri-diaconi**
18. **Sf. Vasile** (сѣѣ василие): „Doamne Dumnezeu nostru, [primește] această rugăciune stăruitoare” (ѣи бѣ/ наш при/лежа/а мол[во]: Rugăciunea Cererii stăruitoare)
19. **Sf. Nicolae** (сѣѣ николае): „Doamne Dumnezeu nostru, Cel ce întru cele de sus [locuiești]” (ѣи бѣ/ наш иже/ на ви[соки]: Rugăciunea pentru catehumeni în liturghia sf. Ioan Gura de Aur)
20. **Sf. Chiril** (сѣѣ кириль): „Mulțumim Ție, Doamne, Dumnezeu al Puterilor” (вѣго/даримъ тѣ/ ѣи бѣ/ силы: Rugăciunea I pentru credincioși în liturghia sf. Ioan Gura de Aur)
21. **Sf. Nichifor** (сѣѣ никифоръ): „Iarăși și de multe ori cădem la Ține” (паки/ и мно/гажди/ припа[даемъ]: Rugăciunea II pentru credincioși în liturghia sf. Ioan Gura de Aur)
22. **Sf. Iarion** (сѣѣ иларїонъ): „Nimeni din cei legați [cu poftele și desfătărilor trupești] nu este vrednic [să vină]” (никто/[же] вът свѣзавшх/ достої[но]: Rugăciunea Cântării heruvimice)
23. **Sf. Teoctist** (сѣѣ теоктиѣ): „Doamne, Dumnezeule, Atotțitorule” (ѣи бѣ/ въсе/дрѣжи/тель: Rugăciunea Punerii înainte în liturghia sf. Ioan Gura de Aur)
24. **Sf. arhidiacon Prohor** (сѣѣ прохоръ)

II. Proscomidiar

1. **Viziunea Sfântului Petru al Alexandriei** (сѣѣ петръ): „Cine Ți-a sfâșiat haina, Mântuitorule? Arie (sic)” (кто/ ти спсе/ риза/ раздра/ арие); **Iisus Hristos** (їс хїс): „Arie și Nestorie nebunii” (арие/ и несто/[рие ве]/звми)
2. **Iisus în mormânt**: „Pogorârea lui Hristos”(сѣѣ ѣтие хїсво); **Maica Domnului** (мрїи ѣѣ)
3. **Serafim**

III. Diaconicon

1. **Iisus** (ἰῆ χ̄ς) în brațele dreptului Simeon “cel Bătrân” (с̄ты симеон старец)
2. **Sf.Iosif** (с̄ты іюсиф): „Cu vrednicie și cu dreptate este a-Ți cânta Ție” (до[сто]инно/ и пра/вѣдно/ тебе/ пѣти: Rugăciunea de mulțumire a Anaforei în liturghia sf. Ioan Gură de Aur)
3. **Sf.Nifon** (с̄ты нифон): „Cu aceste fericite [Puteri] și noi” (с̄ъ си/ми и/ми/ вл̄ж̄є/ними: Rugăciunea II a Anaforei în liturghia sf. Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare)
4. **Serafim**

IV. Arcele de est ale naosului

1. **Tronul Hetimasiei** și medalioane cu **ierarhi**: (dinspre ax spre S) **Vasile** (с̄ты василиє), **Nicolae** (с̄ты николє), **Chiril** (с̄ты кирил), **Nichifor** (с̄ты никифор), **Efrem** (с̄ты ефрем); (dinspre ax spre N) **Ioan Gură de Aur** (с̄ты іюан златоо), **?**, **Spiridon** (с̄ты спиридон), **Iosif** (с̄ты іюсиф), **Nicodim** (с̄ты никодим)
2. **Cel Vechi de Zile** (ветхи/дн̄ми) și medalioane cu **profeți**: (dinspre ax spre S) **Melhisedec** cu corn de ungerie (мєл/хи/сє/дек); „...” ([...]ви/жеро/[...]ъ сп/сние); **David?** : „...” ([...]/[...]/[...]/гал); **Ezechii**l cu poarta: „Ușă pecetluită Te-am văzut (?)” (дверь/ запє/четл/ѣна/ [в]идѣ: cf. Iez 44:2); **Ghedeon** cu caietul de lâna (гєдєон): „...ca roua pe lâna...” ([с̄ъни]дє па/ков дъж[д]/ на рв[но]: cf. Judecători 6:36–40); **Zaharia** cu sfeșnicul (захария); „Pe Tine sfeșnic de aur” (сє св/ѣ[шник]/ з[лати]/ [т]воє: cf. Zaharia 4:2); (dinspre ax spre N) **Aaron** cu toiagul în frunzit: „Mlădiță din rădăcina lui Ieseu” (жєз[л]ъ/от корєнє/нє и/сє[ова]: Is 11:10); **Solomon** cu chivotul (солѣмон): „chivotul sfințirii” ([...]/киво/тѣ с/[вѣти]: cf. Psalmul 131:8); **Isaia** cu clestele (ісаїа): „Clește tainic” (клѣ/щє та/нстѣ/внаа: cf. Isaia 6:6); **Iacov** cu scara (іаков): „Scara care urcă” (лѣс/тви/ци в/тв[р]ждєнаа: cf. Geneza 28:12); **Pie** cu Mielul lui Dumnezeu (ілиа): „Miel[...]” (агнє/в трѣ/ сѣма/рино)
3. **Iisus Hristos** (ἰῆ χ̄ς) și medalioane cu **apostoli**: (dinspre ax spre S) **Pavel** (павл), **Matia** (маѣї), **Marcu** (марк), **Simon** (симон), **Vartolomeu** (вѣр), **Filip** (филип);

(dinspre ax spre N) **Petru** (πῆ), **Ioan** (ἰωάννης), **Luca** (λῳκῳ), **Andrei** (ἀνδρῳ), **Iacov** (ιακῳῳ), **Toma** (θομῳ)

4. **Duminica orbului**
5. **Vindecarea celui cu mâna uscata**

V. Naos

1. **Hristos Pantocrator** cu Evanghelia închisă, într-o stea cu opt colțuri; în colțurile stelei, **serafimi** (în punctele cardinale) în alternanță cu **Tetramorful**: NV, **Îngerul**, „Matei” (ματῳθῳ); NE, **Leul**, „Marcu” (μαρκο); SE, **Taurul**, „Luca” (λῳκα); SV, **Vulturul**, „Ioan” (ἰωῳ); între colțurile stelei, **Puteri cerești**, heruvimii poartă inscripția „Sfânt” (σῳτῳ)
2. **Evengheliștii**: E, **Marcu** (μαρκο), pe filacter, „Începutul Evengheliiei lui Iisus Hristos...” (ζαχαῳλο εῳχῳ / ἰῳχῳ /... /..., Mc 1,1); S, **Luca** (λῳκα), pe filacter, „Întrucât mulți s-au străduit...” (πονεθε s/βω/ μνο/σι να/чаш/ни, Lc 1,1); V, **Ioan** (ἰωῳ) cu **Prohor** (προχο), pe filacterul lui **Prohor**, „La început a fost cuvântul...” (βῳ να/члѣ/ вѣ слово (sic), In 1,1); N, **Matei** (ματῳθῳ), pe filacter, „Cartea [neamului lui Iisus Hristos]” (кни/Γκα].../... /... /..., Mt 1,1)
3. **„Bunavestire”** (βῳγγο/вѣщение); **arh. Gavriil** (γῳ); **Maica Domnului** (μῳρι θῳγῳ)
4. **Cel Vechi de Zile** (ветхῳи днѣми) cu filacter strâns
5. **Prorocul Solomon** încoronat (προροко соломон), pe filacter, „Acultă fică și vezi [și pleacă urechea ta]” (сли/ши/ дѣци/ и ви/ждѣ, Ps. 44, 12)
6. **Prorocul David** încoronat (προροко давид), pe filacter, „” (вѣс агнич/ вѣ по/акла/тби)
7. **„Nașterea lui Hristos”** (ροδеетво χῳ во); **Iisus Hristos** (ἰῳ χῳ); **Maica Domnului** (μῳρι θῳγῳ)
8. **Hristos Pantocrator** (ἰῳ χῳ) cu Evanghelia închisă
9. **Prorocul Iezehiil** (προροко езекиил), pe filacter, „[Fiul Meu ești Tu,] Eu astăzi Te-am născut” (се/ азѣ/ днѣ/ роди, Ps 2,7)
10. **Prorocul Amos** (προροко амос), pe filacter, „” (ве по/охв/ελв/ε тв/δα дв)?
11. **„Întâmpinarea Domnului”** (σῳтѣтение гῳне); **Iisus Hristos** (ἰῳ χῳ); **Maica Domnului** (μῳρι θῳγῳ)
12. **Iisus Emanuel** (ἰῳ χῳ)

13. **Prorocul Daniil** (пророк[к] даниил), pe filacter, „Împlinirea” (испъ/лене/ник)
14. **Prorocul Ioil** (пророк[к] іуил), pe filacter, „” (ветъ/хром/з ж/еза)
15. **Botezul Domnului**, „Arătarea Treimii” (авленіе тріце)
16. „Îngerul [Domnului]” (аѣл), pe globus, „H[ristos]” (ѣ)
17. **Prorocul Zaharia** (пророк[к] захариа), pe filacter, „” (пои/... /... /...)
18. **Prorocul Ieremia** (пророк[к] еремиа), pe filacter, „” (что/ ти/ вис/шо)
19. „Schimbarea lui Hristos la Față” (прѣвбра/жение/ хѣо); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ)
20. „Învieerea lui Lazăr” (в[с]крѣсние лазарево); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ)
21. „Florile” (цвѣтоносие); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ)
22. „Înălțarea lui Hristos” (възнесеніе хѣо); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ); **Maica Domnului**
(мѣи ѣѣ)
23. „Pogorârea Duhului Sfânt” (сѣшѣтне сѣго дѣа); „Cosmosul (imitând numele grec,
ho kosmos)” (ѣко/змос)
24. **Iisus învățând în Templu la doisprezece ani**, „Templul iudaic” (сѣдалице
іѣдеиское); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ), pe filacterul lui, „” (...ако/ сѣи ки/... чтивѣ/ чл/кв)
25. **Duminica Tomii** (...м...)
26. **Duminica mironosițelor – Doi îngeri văzând...** (ндѣѣ мирносицам)
27. **Duminica slăbănogului** (ндѣѣ раслабленем); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ)
28. **Duminica samarincei** (ндѣѣ самарѣнини); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ)
29. **Filoxenia lui Avraam**, „Sfânta Treime” (сѣа тріца); Îngerul din ax: „Iisus Hristos” (іѣ
хѣ)
30. „Adormirea Maicii Domnului” (зспеніе вѣе); **Iisus Hristos** (іѣ хѣ); **Maica**
Domnului (мѣи ѣѣ)
31. **Răstignirea lui Hristos** (распѣтне хѣо); în grota de sub Cruce, „Adam (bătrân)”
(адам)
32. **Medalioane cu mucenici** (intradosul arcului vestic al naosului, de la S spre N):
Luchian (мѣк лѣкианѣ), **Evrplu** (мѣк евпла), **Gurie** (мѣк гѣрие), **Terentie** (мѣк
терентие), **Vlasie** (мѣк власие), **Chiric** (мѣк кирика), **Evstratie** (мѣк евстратие),
Avxentie (мѣк авѣентие), **Evghenie** (мѣк евгение), **Mardarie** (мѣк мардарие), **Orest**
(мѣк ѣрест), **Trohim** – *sic, recte* Trofim (мѣк трохим)
33. **Medalioane cu mucenici** (registru în jurul naosului, de la S spre N): front de V al
decroșului absidei, **Acachie** (мѣк акакие); montantul de S al arcului E, **Atanasie** (мѣк

ΛΑΝΑΣΙΕ), **Teofil** (мѣк ѿеуФил); absida de sud, **Eutihie** (мѣк евтихиε), **Eraclie** (мѣк ераклиε), **Severian** (мѣк севириαν), **Sisinie** (мѣк сесениε), **Gorgonie** (мѣк горгонιε), **Prisc** (мѣк прискиε), ? (мѣк ...), **Alra...** (мѣк алра...); traveea de vest, perete de S, **Evichie?** (мѣк евикиε), **Domentie** (мѣк доментиε); peretele de V, **Melentie** (мѣк мелентиε), **Flavie** (мѣк флавиε), **Chiril** (мѣк кирил), **Anghie** (мѣк ангиε), **Evnoic** (мѣк евнoικo), **Sarchedon** (мѣк саркидон), **Clavdie** (мѣк клавдиα), **Xantie** (мѣк χαντιε), **Mohian** – Mohie? (мѣк мохань); traveea de vest, perete de N, **Chirion** (мѣк кириων), **Candie** (мѣк кандιε); absida de N, **Domnos** (мѣк доμνος), **Ioan** (мѣк ἰωαν), **Nicolae** (... никoλαε), **Pie** (мѣк ἰλια), **Hudion** (мѣк χυδια), **Alexandru** (мѣк αλεξανδρο), **Teodul** (мѣк ѿеудεα), ...**liton** (мѣк ...λιτον); montantul de N al arcului E, **Leontie** (мѣк λεωντιε), **Ualie** (мѣк υαλιε); front de V al decroșului absidei, **Silimah** (мѣк силиμαχ)

34. **Patimile Domnului** (în friză, de la S la N): **Rugăciunea în Ghetsimani**, „... Iisus către Tatăl” (ποι... ἰϥ ωϥε), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
35. „**Dormiți acum și vă odihniți**” (спите проче и почивайте), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
36. „A spus Iisus, **Pe cine căutați**, ei însă răspunzând lui Iisus” (рече ἰϥ кого ищете уни же рекоша ἰϥα на зорета), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
37. **Iisus dus la judecată**, „... oastea pe Iisus” (... воини ἰϥα свѣзана на къ аннѣ и каафѣ), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
38. „**Lepădările lui Petru**” (отвържение петрова), „**Petru a plâns cu amar**” (петръ плакатсѣ горко);
39. „A fost adus Iisus la Anna și Caiafa” (ведоша · ἰϥα), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
40. „S-a spălat Pilat în fața poporului” (змисѣ пилать прѣд народом);
41. „**Batjocorirea lui Hristos**” (порѣгание хсѣо), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
42. „A înapoiat Iuda cei 30 de arginți iudeilor și plecând” (повръже иуда 30 · сребърники · иудеом · и шеа здависѣ);
43. „A fost dus Iisus la răstignire” (...доша · ἰϥα · ... ϣспѣтиε), pe filacterul lui Pilat; „Acesta este împăratul iudeilor” (сѣи црѣ/ иуде/иски/ есть), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ);
44. „L-au urcat iudeii pe Iisus pe cruce” (прорѣша · χα · ἰудеѣ на крѣст), **Iisus Hristos** (ἰϥ χϥ), **Maica Domnului** (мѣри ѿϥ);
45. „**Împărțit-au hainele Mele loruși, iar pentru cămașa Mea au aruncat sorți**” (раздѣлиша севѣ ризи моа и ω матисмѣ моем меташа/ жрѣвиε);

46. „Coborârea lui Hristos (de pe cruce)” (сѡнѣтиє · х̄ѣво), **Iisus Hristos** (іѣ х̄с), **Maica Domnului** (м̄ри ѡѣ);
47. „Plângerea lui Hristos” (ридание · х̄ѣво), **Iisus Hristos** (іѣ х̄с), **Maica Domnului** (м̄ри ѡѣ);
48. „Au întărit mormântul cu pază” (ѡтвердиша гробъ съ вѡстѡдиена);
49. „Învierea lui Hristos” (в[с]крѣніє · х̄ѣво)
50. **Prorocul Ilie** (...[acoperit de iconostas] ілиа), pe filacteră, „Miel și păstor și mântuitor lumii” (агнца/ и пас/[т]ирѣ/ и спас/ мира)
51. **Ioan Botezătorul** (іѡан прѡѣтчіє[а])
52. **Cruce criptogramă**, „Iisus Hristos Biruitorul” (іѣ х̄с њ ѣ)
53. **Sf. Dimitrie** (сѣы димитриє)
54. **Sf. Iacov Persul** (сѣы іаковъ персѣнин)
55. **Sf. Nestor** (сѣы нестор)
56. **Sf. Lup** (сѣы лѡп)
57. **Sf. Ioan** (сѣы іѡан)
58. **Sf. Pantelimon** (сѣы пантелеімон)
59. **Sf. Cosma** (сѣы козма)
60. **Sf. Damian** (сѣы дамјан)
61. **Maica Domnului** (м̄ри ѡѣ) cu **Pruncul** (іѣ х̄с) adorată de **arh. Mihail** (м̄и) și **Gavriil** (ѣа)
62. **Tablou votiv: Iisus Hristos** (іѣ х̄с), **Maica Domnului** (м̄ри ѡѣ), **Petru voievod** (петръ воевода), **Doamna Elena** (ѣпажда елена), **un fiu neidentificat**
63. **Mandylion**
64. **Sf. Zosima** (сѣы зосим)
65. **Sf. Maria Egipteanca** (сѣа мариа египтѣнина)
66. **Sf. Paisie cel Mare** (сѣы паисіє великии), pe filacter, „Trei lucruri cere Dumnezeu de la fiecare” (три дѣла/и проси/ бѣ ѡт вѣ/сѣкого)
67. **Sf. Constantin** (сѣы константинъ) și **Elena** (сѣа елена)
68. **Sf. muceniță neidentificată** (сѣа ...)
69. **Sf. Mardarie** (сѣы мардаріє)
70. **Sf. Mercurie** (сѣы меркѡриє)
71. **Sf. Nichita** (сѣы никита)
72. **Sf. Platon** (сѣы платон)
73. **Sf. Mina** (сѣы мина)

18. **Maica Domnului o îmbrățișează pe Elisabeta; Maica Domnului** (м̃р̃ ѿ̃ѳ̃)
19. „**Nașterea lui Hristos**” (рождество х̃ѿо); **Maica Domnului** (м̃р̃ ѿ̃ѳ̃)
20. „**Soborul Maicii Domnului**” (съборъ в̃ѿе); **Maica Domnului** (м̃р̃ ѿ̃ѳ̃)
21. „**Du-te în Egipt cu Pruncul**” (въже въ египет съ ѿтрочѣ); **Maica Domnului** (м̃р̃ ѿ̃ѳ̃); **Iisus Hristos** (і̃ѳ̃ х̃ѿ)
22. „**Din Egipt am chemat pe fiul Meu**” (ѿт египта възва сина моего)
23. **Somnul lui Iisus (Anapeson), „Adormirea...”** (зсп̃ѣние...); **Iisus Hristos** (і̃ѳ̃ х̃ѿ)
24. **Rugăciunea Maicii Domnului pe Muntele Măslinilor, „Maica Domnului s-a rugat pe munte**” (в̃ѿа творить м̃лтва въ гора)
25. **Ciclu Minunilor arhanghelilor: Filoxenia lui Avraam, „[Sfânta] Treime**” (... тр̃ѿа)
26. „**Soborul sfinților arhangheli**” (събор архангелом)
27. **Distrușterea armatei asiriene, „Îngerul**” (а̃г̃ль в̃ви...)
28. „**Iacov a văzut în somn o scară**” (іаков видѣ лѣст[ви]ц[а] въ с̃нѣ)
29. „**Prorocirea lui Valaam**” (прооризание валаама)
30. „**Îngerul s-a luptat cu Iacov**” (а̃г̃ль боритса съ іаковом)
31. **Pocăința lui David (... д̃ѿда)**
32. **Minunea din Hone** (... въ х̃ониа)
33. **Lâna lui Ghedeon** (... гед̃еон р̃вно)
34. **Îngerul se arată lui Iisus Navi, „Eu sunt arhistrategul lui Dumnezeu**” (азь есмь архистратиг г̃н̃ь)
35. „**Îngerul s-a arătat împăratului Constantin**” (а̃г̃ель в̃... константинѣ ц̃р̃ь)
36. „**Cei trei tineri în cuptor**” (?); inscripția idolului, „**Apolon cel mare**” (великы аполон)
37. „**Lupta îngerului cu diavolul**” (боръние а̃г̃лово съ диаволом)
38. **Daniil în groapa cu lei** (данииль)
39. **Tablou funerar: Iisus Hristos** (і̃ѳ̃ х̃ѿ); **Maica Domnului** (м̃р̃и ѿ̃ѳ̃); Teodor Bubiog, „**Logofătul Teodor**” (ѿеѿѿдрь логофет), pe filacter, „**Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeule atotputernic, primește rugăciunile robilor Tăi**” (г̃и і̃ѳ̃ѳ̃/ х̃ѿѣ в̃ж[е в]/се[дръж]и/тело пр̃ііі/ми мо[л]в̃ж/ равь св̃оих/... носимо/ свѣ им̃а т/вое стос · и/... трѣч... ат/имти іако/...)
40. **Sf. Alexandra, împărăteasa lui Dioclețian** (с̃ѳ̃аа а̃лѣ̃кс̃андра · царица диоклитан)
41. „**Iisus [Hristos] Biruitorul**”, criptogramă în jurul crucii de stuc deasupra arcosoliului (і̃ѳ̃ [х̃ѿ] ни[ка])
42. **Deisis: Iisus Hristos** (і̃ѳ̃ х̃ѿ); **Ioan Botezătorul** (с̃ѳ̃ы і̃ѿ)
43. **Sf. Eufrosina** (с̃ѳ̃аа ефросина)

44. **Sf. Tatiana** (сѣла татиани)
45. **Sf. Xenia** (сѣла љени)
46. **Sf. Teodora** (сѣла ѳеодора)
47. **Sf. Melania** (сѣла меланиа)
48. „Sufletele dreptilor sunt în mâna lui Dumnezeu” (дѣши праведнихъ въ рѣцѣ бѣжи)
49. **Sf. Evdochia** (сѣла евдокиа)
50. **Sf. Marina** (сѣла марина)
51. **Sf. Sofia** (сѣла софия)
52. **Sf. Haritina** (сѣла харитини)
53. **Sf. Eufemia** (сѣла евфимиа)
54. **Sf. Mitrodora** (сѣла митродора)
55. **Sf. Marina** – sic, a doua oară, fără diavol (сѣла марина)
56. **Sf. Minodora** (сѣла минодора)
57. **Portret funerar: Maica Domnului** (мѣри ѳѣ); **Anastasia** (анастасиа), fiica logofătului
Tăutu
58. **Sf. Evpraxia** (сѣла евпраксиа)
59. **Sf. Anastasia** (сѣла анастасиа)
60. **Sf. Fevronia** (сѣла феврониа)
61. **Sf. Ecaterina** (сѣла екатериини)
62. **Sf. Varvara** (сѣла варвара)
63. **Sf. Iuliana** (сѣла излиани)
64. **Sf. Paraschiva** (сѣла петка)